

Jean Elissalde aphez jaunak bere euskaltzainsaferan irakurri zuen itzaldiari,
Georges Lacombe Euskaltzain
jaunak egin zion erantzuna

Jauna,

Zure irakur-aldiaren hastean mintzatu zare Robert de Flers jaun zenaz: bere lankide Gaston de Caillavet-ekin orai duela hemezortzi urte egin zuen *L'Habit Vert* deithu obra ederean Frantziako izkelzaindi edo Akademiak trufatzen da. Izkelzain hautarazten dio Latour-Latour derizan gizon bat, deus eztena, baina zerbait bilhakatu nahia Akademian sarthuz geroztikan; eta bere saferako itzaldian solas irigarri batzu eran-arazten diozkate idazleek. Halarikan, laster izkelzain izendatua izan zen de Flers. Zuk etzinuen gutaz tzarkeria handirik eran: nahi zinquen kasik Eskualari guziak Euskalzaindian sar leiten. Orai ikusten duzu hori ezin litakeyela. Hamabi gare, eta urgazle hainitz baditugu. Bakhotxak bere lana ongi egiten badu, zerbait, ene ustez, eskuararen alde jalgiko da.

Bere bititze guzia eskuarari eman zioen zure ainzinekoa Landereche aphezak. Añas guti dire, Frantziako eskualkiak harek ziaikizkien bezala jakin izan dutenak, bai ta re añas guti, Eskualdun, idazleen artean, hainbertze eman dutenak. Eran duzu nola urte

askoz itzuli zituen eskuaralat Fedearen hedamene-ko liburuak. Lauetan hogoi eta hamazazpi urtetan argitaratzen zuen bi hilabetherarik itzulkerari hori, eta nihoiz etzen nekatua, nihoiz ez zu nahi izan utzi lan handi hori. Eta zerbait baliosik ere bazuen: eskuarazko hitz zahar hainitz, galtzera doazinak, laster hilak izanen direnak, bere buruan bazaduzkan, eta hala hitztegiak ikerturik nasaiki emendatu zituen. Atsotitz, eñan zahar, khantu, metaka baziakizkien. Eta ezin ahantz dezakegu zer egin duen hogoi urthez eta gehiago Eskualzaleen biltzararearen alde. Segur naiz bilkhura hortan izan diren eta direnetan ez laitekela aurkhi bederen gizon bat, Landeñetxek egin lanaren erdia egin duenik. Gure artean ere khartsu zen: Bilbon, Donostian, Iruñan ginuen lankide eta ahal bezambat erne zagon gure batzaraldietan. Izkinde edo gramatika txiki bat bururatu zuen: galdegin nion maiz imprimieraz dezan, bainan, zahartzean, etzioen eman lan hori khasu handirik.

Haren orde, Jauna, hautatua bazare, nahi izan du Euskaltzaindiak Lapurdiko seme egiazko bat hartu. Azkainen sortu zare. Aita Azkaindaña, Ama Azkaindaña. Nekez hatzeman ginezake norbait, zu baino Azkaindañago laitakenik. Nahiz bizitzearen harat-hunategi heritik-kanpora eraman zaituzten, bethi sort-heñira ahal bezain ardura zatoz, eta Azkaini duzun atxikimendua neurthitzetan ezari duzu. Huna nola :

Azkaingo heñian dut nik nere etxea,
Xoko polit batean umilki gordea.
Efege urus bada bere jauregian
Ez naiz ufikaltzeko etxeño ikian.

Goizean jeikitzen naiz bihotza goxorik,
Ohean argiraino ongi loz aserik.
Xoriak ari dire kantuz oihanean:
Ni, efege bezala, musika aldean!

Eguna laster doa nahirat jostetan
Afainketa, ihizin, ez bada pilotan.
Ilhundu-eta ez dut deusen urrikirik :
Efegerak oihe da urusago denik!

Zeru gainean baita denen Efegea,
Goiz-arrats lakhet diot othoitz egitea :
«Jauna, ez dut galdeitzen lurrean tronurik :
«Bat hartuko dut, bainan... hil-eta baxharrik!»

Zure sort-heñi hain maitea utzi beharez, Lañesoron lehenik, gero Baionan egon zare ikhastetxe batzutan. Eta aphezturik, igorri zaituzte bikario Uztaritzera. Han bizpahirur eñetor-nausi izan ditutzu buruzagi : enagoke heietarik bat aiphatu gabe : minzo naiz Michel Iriart adixkide hain on, hain goxoaz, hogoita hamar urthez ezagutu dudana. Adimenduzko gizona eta zintzoa! Eta eskuara nola zabilan! *Eskualduna* kazetan Ebanjelioa adirutzen zuenean, bazena irakurle bat uste zuenak bertze batek Iriartek baino hobeki eskuaratik hitzaldi hain edefik athera litzazkenik?

Uztaritzetik, jauna, juañ zare, eñetor bilhakaturik, Xuberoko heñi batetara, Liginaga deitzen dena. Heñi hañtan Xuberoko eskuaran bizirik ere, bethi zure sort-heñiko eskuaran idazten duzu. Ezen eskualdun idazle bat zare, eta maiz luma eskuan hartzen duzu. Egia da, Eskual-herriko aphez guziak Eskualzale direla. Bainan heyetarik gehienek uste dute beren predikuak eskuaraz eginez, kofesatuz eskuaraz eta katixima erakatsiz eskuaraz, noizean behin eskuarazko kantika batzu elizan khanta-arazirik, aski egin dutela beren arbasoen mintzaiaren alde, eta hola eskuara bethi aitzina joanik biziko dela menderen mendetan, bethiraundean. Guti dire, zu bezala, bihotz eta gogo barnetik senditu dutenak horiek oro ez direla aski eskuararen iraupeneko. Eskualdun laborariak eta langile guziak, beren mintzayaren merexi duen

bezala maithatzeko, behar dute gaineratekoan irakurtu eta ahal balimbada idatzi eskuaraz, eta eskuara baratze bat bezala laboratu eta moldatu. Hala eskuararen balioa hobeki ikhusiko dute, eta atseginekin nola eginbidez beren haurreri erakatsiko diote Europako izkuntzetarik zaharrena. Zu zare hori endelgatu dutenen bat, eta hartako laket zauzu eskuaraz idaztea. Orai duela hamar urte, eman daukuzu liburufo bat, «Kantari berria» deitua, eta irakurtu dut han harturikako lauzpabortz kopla. Zuri ere zor zaitugu gai asko han edo hemen agertuak, *Eskualdunean, Gure Herrian, Euzkadin*, almanaka edo egutegietan: artikulu heyetan bakhan zure deithura ezartzen duzu: bainan Zerbitzari zu zaitugula badakigu, eta Lurtchuri, Bilharia, Haizbelar, denak Elissalde jaun erretora direla. Zure ipuin ederrak laket zaizkigu, hala nola *Bakhotxak bere aldi, Harixabaleko hil herietan, Harixabalen bezala bethi, Mariluz, Ondikola eta Lutxoki, Ganix Artzaina, Eran zahar bat, Juan Soldado, Mixeria, Pilotari xahara, Bixintxoren predikua, Zoña ordaindua* eta abar. Pilotari handieneri ere artikulu zunbait egin diotezu, nola Urchalleri, Embil Victor eta Enriqueri, eta Bautista Baztandarra, Cantabria, Errezabal, Piztia, Portefio, Perkain, Azantza, Mattiu, Chilhar, Larralde, Soudre, Dongaitz eta Harambillet nola izan diren jokolari gaitzak kondatu daukuzu. Eta pilota ezduzu maite urunetik, bainan zuhaur zare pilotari. *Mens sana in corpore sano* zer den badakizu. Eta ezdezaket ere ahantz gerla demboran zeri lothua zinauden. Han zinen, etsaiaren aintzinean, eta zure eginbide osoa ezinago hobeki eginez laur goraiaphamen izalu zinituen.

Jauna, mintzatu zatzaikigu adixkide baten laguntzarekin egin duzun liburuaz, Eskual-herriko hegazi-

nak eta xoriak deituaz. Holako agerkaien behar'a dute eskualariek. Ene ustez, ongi litake bi liburu-suerte ager ditezen. Lekenik, eskualdun idazle zaharrenak ezdire aski ezagutuak: berriz argitaraz dezaten, bederen egokienak. Bigarrenekorik, oraiko sei ehun Eskualdun herietako eskuara osoki iker dezaten. Badakit bi lan horiek hasiak direla, bainan hasiak baizen. Oraiko jakinsunek badakite nola lanean ar, bainan lagunduak ez badira, deus onik ezdezakete has. Landareen izenak biltzen hasia zare eta hitz-emaiten daukuzu laster bururatuko duzula liburu hori. Guzien izenean, eskerrik hainitz, orai danik. Argitaratu duzunaz geroz liburuño polit bat, eskuara garbi-garbira frantsesetik bihurtua, *Ama Maria Pasionekoa* deithua eta orok atseginekin irakurtuko dutena, asirik aski baduzu zure hitzaren laster idukitzeko. Egia e'raiteko, jadanik ikhertzaile asko lan hori lothu zaizkote. Baditugu zuhaitz arnari (edo fruitu), landare eta lore izenik metaka. Gauza ezagutua da mila zortzi ehun eta lauetaf hogoi eta zortzian Iruñian Lacoizqueta jaun aphezak eman duela *Diccionario de los nombres euskaros de las plantas* derizan balio handitako liburu bat: han hatzemaiten dugu kasik bederatzi ehun landare izen beren latineko, frantseseko eta españoleko e'fanerarekin: gero agertu da *Ciberouko botanica edo lantharen jakitafia*, Urdiñarbeko erretor batek, *Althabe jaunak emana*. Bertze batzu, nola Azkue, Larreko, Aranzadi jaunak sail berean ibili dire. Eta zure lana agertu ondoan, nahi nuke eskualari batek, latina, frantsesa, española, kaskoina eta aragonesa ongi liakizkenak, har litzan eskuarazko landareen izenak oro eta erran lezan zein diren egiazko eskuarazkoak eta zein arotzetik etofiak. Ez liteke e'rex holako lana. Badakizu, eta hofen

ezgare ahalge izan behar, azken mende hautan Eskualdunak beren gogoak eta eginkerak aldatu izan dutela bietan: lehenik, Erómanoeri buruz gertatu izan direnean, bigarrenekorik giristinotu ondoan. Erómanoak huneraino jin aitzinean, etzakiten gauza handirik Eskualdunek : puska bat basa zirela eránez, ez diot adimendu fikiko zirela. Ez segurki, bainan aráza edo enda zahar-zahar baten ondokoak zirela. Eta edozeinek daki, lur huntako gizonik zaharrenek guti zakitela eta bizia txará zutela. Beraz, Erómanoek Eskualduneri hainitz gauza erakatsi ziozkaten. Ezin ukhatzekoa da, hartaz minzo naizelarik, landare zum-bait latinetik hartuak ditugula, hala nola *gerezia* (latin *cereseam*), *godeiña* (latin *cotoneum*), *gaztaña* (latin *castaneam*), *mirtxika* (latin *persicam*), *mizpira* (latin *mespilum*), *biku* (latin *ficum*). Eta fruitu batzu ere latinezkoak dire : tipula (latin *cepullam*), *mihuli* (latin *fenuculum*), *meilu* (latin *milium*), *bleta* (latin *bletam*, *betulam*), *baba* (latin *fabam*), *pastanaga* (latin *pastinacam*), *biper* (latin *pipeream*), *kurkubita* (latin *cucurbitam*), *kumin* (latin *cuminum*), *txindil* (latin *lenticulam*), *izpika* (latin *spicam*), *gureto* (latin *boletum*), *siape* (latin *sinapem*), *menda* (latin *menta*), *arraga* (latin *fraga*). Eta giristino bilhakatu zirenean Eskualdunak, hitz andana handi bat eskuaran sartu zen beriz, eta erlijioea denetan ezarria izan zen. Irakurtu ditutzun landare izenetan, nahiz guti aipatu duzun, hautematen dut Ama Birjinaren, San Josepen, Joanen Joanen, San Martinen eta Aingeruen lore batzu. Egiazko landare iztegi taro bat izanen dugunean, kidekatzen ahalko ditugu hitz horiek oro, eta ikusten ahalko Charenceyk eta Vinsonek Eskualdun zaharretaz erran dutenetan zer behar den hartu, eta zer utzi.

Jauna, galde bertze bat egin nahia nagozu, eta galde hofi ihardesten ez badiozu, igurikitzen dut bertze batek onetsia izanen dela. Oraiko jakintsunek izkelki (edo dialektoak) maite dute. Eskual-heñikoak eragutuak dire, bainan ez aski oraino. Ongi litake Azkaingo eskuara hobeki ezagutua dadin. Egia da, Luis-Luciano Bonaparte printzeak hunat (1) ethoñi zela bi aldiz, otsailaren bian, mila zortzi ehun hiruetan hogoi eta seian, eta gero epailaren seian, mila zortzi ehun hiruretan hogoi eta zazpian, ikhusi dudan bezala printziaren guthunetan, bainan guti zen hemen gelditu: berogoi ta hamar hitz edo aditzki alxatu zituen, eta Azkaingo eskuara kostakoa bezalatsu zelakoan jua zen. Azkue jaunak, gero, bere itztegian Azkaingo zerbait ezafi du. Holako lanak beriz hasi behar da, eta zuk dakikezu.

Lan hoñen eta bertze hainitzen azkentzeko gauza bat baitezpadakoa da, eskualzale eta eskualari guziak bat egin dezaten, eta bakhotxak bere egin ahalaz, bere indar guziez eskuarari zerbait eman dezon. Bertzenaz, eskuararen etsaiek nahi dutena gerthatuko da: laster ez da izanen Eskualdunik. Erdara baizik ez dakien Eskualdun bat, zer da? Bere burua hil duen gizon bat. Eskualtzaindiak eta bertze Eskualzaleen bilkhurak oro bere eginbidea osoki egiten badute, holako zorigaitza ez da sekulan gertatuko.

(1) Azkañerat.